

УДК 37.013

Швецова І. В.,*Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна*

ВИКОРИСТАННЯ ІДЕЙ Г.СКОВОРОДИ У ВИХОВАННІ ПОВАГИ ДО ЛЮДИНИ

У статті проаналізовано погляди українського філософа-демократа Г.Сковороди на формування поваги до людини. Показано можливості застосування доробку філософа в сучасній системі освіти. Проілюстровано вплив філософських аксіом Г. Сковороди на розвиток морально-ціннісних установок особистості.

Ключові слова: повага, родинне виховання, філософська аксіома.

Швецова И.В. Использование идей Г. Сковороды в воспитании уважения к человеку

В статье проанализированы взгляды украинского философа-демократа Г.Сковороды на формирование уважения к человеку. Показаны возможности применения наработок философа в современной системе образования. Проиллюстрировано влияние философских аксиом Г. Сковороды на развитие морально ценностных установок личности.

Ключевые слова: уважение, семейное воспитание, философская аксиома.

Shvecova I.V. The Using Ideas of G. Skovoroda in Education of Respect to the Human

The article analyzes the ideas of the Ukrainian philosopher-democrat G.Skovoroda in terms of forming respect to the man. Possibilities of application philosopher's work in the modern education system are described in the article. Influence of philosophical axioms of G. Skovorody on development of moral valued settings of personality is illustrated.

Keywords: respect, domestic education, philosophical axiom.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сучасному етапі розвитку українського суспільства актуальним є питання моральності підростаючого покоління. З-поміж ознак поведінки

у значної частини молоді спостерігаються прояви агресивності, грубості, байдужості, ненависті до ближнього, до людей відмінного вигляду, поглядів та звичаїв, неповаги до оточуючих і до себе. Осмислення основних проблем виховання переконує в тому, що демократизація, гуманізація, толерантність неможливі без відродження вітчизняних культурно-історичних та виховних традицій. У зв'язку з цим виникає потреба в аналізі поглядів українського філософа-демократа Г.Сковороди, який деякою мірою передбачив виникнення цієї проблеми й розробив у своєму вченні ефективні способи для її усунення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Світоглядні аспекти формування людини у творчості Г.Сковороди знайшли відображення у працях Д.Багалій, Г.Ващенко, С.Русової, О.Тулякова. Ученими ХХ століття чимало зроблено для вивчення творчості Г.Сковороди. Філософським поглядам великого любомудра присвятили свої праці О.Білецький, П.Тичина, П.Попов, М.Редько, А. Ніженець, І.Табачников, І.Іваньо, О.Дзевєрін, З.Хижняк та ін.

Мета статті – проаналізувати погляди Г.Сковороди на проблему виховання поваги до людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. У другій половині ХVІІІ століття розгортається теоретична та практична діяльність Г.Сковороди, який відстоював думку, що суспільство повинно бути вільним і щасливим, що соціальний статус не є запорукою видатних здібностей. Тому мислитель висуває філософську тезу про “нерівність рівності”, яка узгоджується з його гуманістичним світосприйняттям, із повагою до людини будь-яких талантів, будь-якої праці, незалежно від соціального стану й походження.

Філософ доводить важливість виховання в родині, бо перші природні вихователі й наставники молоді – батьки. Діти мають зростати в атмосфері глибокої пошани й любові до батька й матері, ставлячись до них як до “ікон божих”. Водночас батьки повинні піклуватися не лише про народження здорових спадкоємців, а й про їхнє правильне (“благое”) виховання. У байках та притчах як формах повчання Г.Сковорода проповідував свої етичні погляди. Так, у притчі “Благородний Еродій” розкривається сенс стосунків між батьками та дітьми, йдеться про “сродність”, про цінність почуття вдячності, про необхідність нести благо іншим, про важливість самовдосконалення [3, с.106-107].

Таким чином, Г.Сковорода акцентує увагу на важливості доброзичливих стосунків у сім'ї, цінності почуття вдячності, що є запорукою виховання поваги до батька, матері й інших людей. Г.Сковорода схвалює батьків, котрі вчать дітей життєвої мудрості, критикував тих, хто заохочує до чванливості, егоїзму (“Вбогий Жайворонок”). Тих, хто передоручав виховання своїх дітей нянькам, порівнює із зозулями. Так філософ підкреслює, що виховання дітей – це важлива справа для батьків, яка мотивує моральне самовдосконалення та передбачає вироблення відповідальності.

Г.Сковорода визначає, що важливим є виховання людини доброзичливої, скромної, уважної та чуйної до інших людей. Мислитель неодноразово звертає увагу на необхідність виховання в дітей поваги до молодших і старших від себе, шанобливого ставлення до батьків, старших, учителів: “Прежде всех отца и мать почитай и служи им. Они суть видимые портреты того невидимого существа, которое тебе столько одождает” [2, с. 23].

Отже, філософ наголошує на тому, що виховання поваги до батьків повинно стати для дитини природним процесом завдяки сім'ї, яка виховує своїм чуйним, доброзичливим ставленням до них, навчає цінувати все те, що вони роблять для неї протягом її дорослішання. Важливо зазначити, що в дослідженнях Г.Сковороди уважне та чуйне ставлення до людей не має нічого спільного з підлабузництвом, яке сумісне з нечесністю, брехливістю та іншими моральними вадами, породжуваними “житейським морем” [1, с.70].

Г.Сковорода був гуманістом щодо підходу у вихованні, прагнув до формування мислячої, чуйної, освіченої людини зі світлим розумом, гарячими почуттями, яка жила б для блага народу. Виховним ідеалом філософа є благородство, вдячність. Виховання вдячності є для Г.Сковорода обов'язковою й необхідною умовою морального виховання [16, с. 204]. Невдячна людина, підкреслював Г.Сковорода, не може бути доброчесною, моральною, поєднувати свої особисті інтереси, бажання, прагнення з інтересами інших доброчесних людей. Саме тому найбільш важливим завданням для батьків у вихованні дітей він ставить такі: “благо народити”, зберегти “младое здравіє” та навчити вдячності. Окрім цього, у зміст “благодарності” автор вкладає ще й друге значення – уміння дарувати доброту. У притчі “Благородний Еродій” автор визначає, що є два головні батьківські обов'язки: “На добро народити й добра навчити”. І коли хтось не знає жодної з цих двох

заповідей, такий не є батько дитині, “...а є винуватець його вічної погибелі” [3, с. 105-106]. Вчений спонукає цінувати людину не за матеріальний статок, зовнішність, посаду, становище у світі, а за її внутрішню красу, за розум і моральні якості [4, с. 204].

Разом із тим, мислитель пропагує необхідність “Пізнати себе, заглянути у себе” – це засіб самовдосконалення, що допоможе знайти кожному в собі справжню людину. Він переконаний у тому, що вищої духовності можна досягти тільки шляхом самопізнання, свідомого розуміння доброго та злого в собі, знищення злого в собі. У свою чергу, підкреслював філософ, самовдосконалення кожної людини веде до вдосконалення суспільства.

Г.Сковорода радив, що при вихованні необхідно вдаватися до переконань, добрих настанов, привчати дітей критично аналізувати свої вчинки, викорінювати погані звички. Він рекомендував у зв’язку з цим такі методи виховання як бесіда, роз’яснення, приклад, поради та ін.

Великого значення в розвитку мотивації моральної поведінки особистості Г. Сковорода надавав почуттям, що виявилось у його вченні про “серце” людини. Серце, на думку філософа, – це єдність думок, почуттів і прагнень людини. Ця єдність полягає в тому, що думки, зумовлюючи почуття особистості, в той же час самі стають задушевними. Вони виходять із глибини душі особистості, зігріті її почуттями, стають переконаннями, визначаючи тим самим її дії. Визначальним є формування звичок високоморальної поведінки молоді, оскільки звичка полягає не в знанні, а в дії. Результатом морального виховання є особистість, котра прагне стати кращою. Виходячи з цих положень, Г.Сковорода звертає особливу увагу на виняткове значення поваги та любові до дітей, гуманного ставлення до них із боку батьків, старших людей, учителів.

Таким чином, важливими характеристиками людини, яка з повагою ставиться до оточуючих, є моральні мотиви, ставлення, які проявляються у вчинках та поведінці людини, моральні переконання та почуття. Внутрішнім регулятором поважливої поведінки є моральні звички, що виражаються у вмінні ставитися з повагою до оточуючих без спонукань, контролю, а виходячи з потреб у певній дії.

Г. Сковорода висував ідею природного виховання. Він вважав, що формування людини має бути спорідненим із природою. Ця ідея пронизує майже всі твори Г. Сковороди: байки, притчі, філософські трактати, афоризми тощо. У багатьох із них змальовано

найвищі якості людини, які їй дала природа: людяність, сердечність, великодушність, добродішність, справедливість, скромність, працьовитість, гідність тощо. Ними обдаровані всі люди від народження, але не всі їх пізнають у собі й намагаються відповідати “блаженній натурі”. Пихатість, жорстокість, егоїзм, на думку філософа, є протиприродним, тобто набутими внаслідок неправильного виховання та кепських умов життя (байки “Орел і Черепаха”, притчі “Вдячний Еродій”, “Вбогий жайворонок” та ін.). Таким чином, Г.Сковорода не протиставляє природу вихованню, а навпаки – всіляко підкреслює, що виховання посилює розвиток природних можливостей, чим сприяє формуванню “істинної людини”.

Г.Сковорода користується традиційними народними засобами передачі педагогічної мудрості, коли остання вкладається в уста дитини, героїв казок, легенд, байок, притч, оповідей. Цими засобами педагог веде щирю розмову з молоддю, залучає до роздумів, до сприйняття здорової моралі.

Г. Сковорода одним із перших в українській педагогіці звертається до особистості вчителя. На його думку, вчитель має насамперед сприяти розкриттю та формуванню в процесі навчання природних нахилів та можливостей дитини. Важливим у цьому зв'язку є його положення про взаємоповагу та дружбу між учителем і учнем. До вчителя він ставив такі вимоги, як глибокі знання, гуманність, повагу до учнів, здатність переконливо володіти словом, терплячість, безкорисливість та інші. Таким чином, педагог, на думку Г.Сковороди, повинен будувати свою діяльність так, щоб допомогти дитині гармонійно розвинутися, підготуватися до практичної діяльності.

Під час своєї літературно-педагогічної діяльності філософ зосереджував увагу на проблемі літератури як засобу виховання в учительській діяльності, яка знайшла відображення і в методичних поглядах письменника. До своїх вихованців учитель-поет спрямовував свої думки, засновані на глибокій повазі й любові до людини, непохитній вірі в неї [1, с. 127]. Провідними у викладені словесності в школі для Г.Сковороди були прогресивні, високі та шляхетні ідеї, серед яких гуманізм – глибока повага та палка любов до людини [1, с. 142].

Г.Сковорода акцентував увагу на тому, що людина повинна бути добродішною, вдячною, вільною, – й тоді неодмінно стане щасливою. Мислитель підкреслював, що шлях до виховання до-

брого, вдячного серця лежить через виховання розуму. Отже, філософ визначав необхідність єдності в педагогічному процесі інтелектуального та морального виховання. У моральному вдосконаленні учнів важливу роль відіграють позитивні почуття. Тому особливим засобом формування емоційної сфери вихованців Г.Сковорода вважав поезію та художню літературу.

Аналізуючи сказане вище, можна констатувати, що твори різних поетичних жанрів, філософські трактати, листи, промови та інше зі спадщини Г.Сковорода мають важливе значення у виховному процесі, оскільки беруть участь у формуванні особистості; орієнтують її на те, щоб зрозуміти себе та спрямувати свої особистісні сили на створення в собі найкращих людських рис, зокрема – шляхетного ставлення до іншої людини.

Висновки. Враховуючи вищесказане, можна виокремити декілька важливих чинників формування поваги до особистості в педагогічній спадщині Г.Сковорода: мотивація особистості до самовдосконалення, розвиток емоційно-чуттєвого світу людини (суб’єктивний аспект); створення умов у шкільному та сімейному середовищі, за яких особистість здобуває досвід і психологічну готовність до шляхетного ставлення до людей упродовж усього життя індивідуальності (об’єктивний аспект).

Список використаної літератури та джерел:

1. Педагогічні ідеї Г. С. Сковорода / За ред. О. Г. Дзевєріна. – К.: Вища школа, 1972. – 272 с.
2. Сковорода Григорій. Твори: В 2 т. – Т. 1. / Григорій Сковорода. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – С. 23.
3. Сковорода Григорій. Твори: У 2 т. – 2-е вид. – Т. 2. / Григорій Сковорода. – К.: Обереги, 2005.– 480 с.
4. Українська педагогіка в персоналіях: У 2 кн. – Кн. 1: Навч. Посібник / За ред. О. В. Сухомлинської. – К.: Либідь, 2005. – 624 с.